

2024 METŲ XXXIII LIETUVOS MOKINIŲ ISTORIJS OLIMPIADOS PROGRAMA

Neginkluoto pasipriešinimo keliu į Lietuvos nepriklausomybės atkūrimą ir įtvirtinimą (1953–1993 m.)

1. Lietuva politinio atšilimo ir stagnacijos laikotarpiu (1953–1987)

Politinė, ekonominė ir socialinė padėtis. Destalinizacija. Politinių kalinių ir tremtinių sugrįžimas. Partinio administracinio aparato lietuvėjimas. Antanas Sniečkus ir jo veikla 1953–1964 m. LKP Centro komiteto II sekretoriaus vaidmuo Lietuvos politiniame gyvenime. Lietuvos ūkio raida 6–9 dešimtmečiais ir jo integravimas į SSRS. Žemės ūkio ir pramonės kaita. Antroji kolektyvizacija: vienkiemių naikinimas. Socialistinė planinė ekonomika, jos ypatumai ir ūkio stagnacija. Visuomenės gyvenimo sąlygos. Politinio režimo sustiprėjimas. Naujos ideologinės dogmos, naujoji nomenklatūra ir jos privilegijų sistema. Komunistinės ideologijos diegimas. Socialinio saugumo sistemos plėtojimas. Petro Griškevičiaus krašto administravimas. Demografiniai pokyčiai: urbanizacija ir migracija. Rusinimo politika. Lietuviai sovietinėje kariuomenėje. Paskutinės pastangos stiprinti režimą 1982–1987 m.

Kultūra ir mokslas sovietmečiu. Sovietų valdžios kultūros politikos pokyčiai. Partijos diktatas ir modernioji kultūra. Sovietinis liaudies meno propagavimas: Dainų šventės, Liaudies buities muziejus Rumšiškėse, Trakų pilies atstatymas, kraštotyros draugijos, folkloro ansambliai, Žalgirio mūšio 550 metų ir Vilniaus universiteto 400 metų jubiliejų minėjimas. Kultūros paminklų griovimas, cenzūra, ezopinė kalba, dviguba moralė, menininkų kolaboravimas su sovietine sistema, naujo tipo žmogaus formavimas (homo sovieticus). Literatūra. Jonas Mikėlinas, Kazys Saja, Jonas Avyžius, Justinas Marcinkevičius, Janina Degutytė, Juozas Grušas. Kinas. Marijonas Giedrys, Raimondas Vabalas, Almantas Grikevičius, Arūnas Žebriūnas, Vytautas Žalakevičius. Teatras. Juozas Miltinis, Jonas Vaitkus, Jonas Jurašas, Eimuntas Nekrošius, Irena Bučienė. Muzika. Balys Dvarionas, Julius Juzeliūnas, Vytautas Klova, Osvaldas Balakauskas, Onutė Narbutaitė, Bronius Kutavičius. Dailė. Augustinas Savickas, Antanas Gudaitis, Petras Repšys, Kazė Zimblytė, Sofija Veiverytė, Stasys Krasauskas. Skulptūra. Juozas Mikėnas, Robertas Antinis, Gediminas Jokūbonis, Konstantinas Bogdanas, Vladas Vildžiūnas. Mokslas. Jonas Kubilius, Vytautas Statulevičius, Jonas Kazlauskas, Algimantas Jonas Marcinkevičius, Juras Požėla. Sportas ir politika. Algirdas Šocikas, Vladas Mikėnas, Arvydas Juozaitis, futbolo ir krepšinio komandos „Žalgiris“.

Neginkluotas pasipriešinimas sovietinei okupacijai. 1956 m. Vėlinės Vilniuje ir 1957 m. Kaune. Bandymai paminėti Vasario 16-ąją. Jaunimo subkultūros (hipiai, pankai ir kt.) ir vakarietiškos muzikos įtaka jaunimo pasaulėjautai. Pagrindinė spauda (Aušra, Varpas, Rūpintojėlis, Alma Mater, Vytis, Ateitis, Viltis). Pavieniai protesto aktai. Jūreivio Simo Kudirkos pabėgimas. 1972 m. „kalantinės“ Kaune. Peticijų ir laiškų rašymas valdžios institucijoms. Užsienio radijo stočių vaidmuo (Amerikos balsas, Laisvoji Europa, Vatikano radijas). Antisovietiniai politiniai anekdotai. Katalikų dvasininkų pasipriešinimas: Juozas Zdebskis, Alfonsas Svarinskas, Kazimieras Vasiliauskas. Slaptos vienuolijos. Lietuvos Katalikų Bažnyčios kronika: Sigitas Tamkevičius, Nijolė Sadūnaitė. Lietuvos Helsinkio grupė: Viktoras Petkus, Tomas Venclova. Lietuvos, Latvijos, Estijos tautinių judėjimų vyriausiasis jungtinis komitetas. Tikinčiųjų teisėms ginti katalikų komitetas. Lietuvos laisvės lyga: Antanas Terleckas, Julius Sasnauskas. Keturiasdešimt penkių pabaltijiečių memorandumas.

2. Dainuojanti revoliucija (1988–1990)

Lietuvos Persitvarkymo Sąjūdžio (toliau – LPS) įkūrimas. Pirmoji LPS programa, vidinė organizacija, periodinė spauda, mitingai. LPS miestų ir rajonų skyriai. LPS periodinė spauda („Sąjūdžio žinios“, „Atgimimas“). LPS steigiamasis suvažiavimas. LKP ir LPS sąveika. Lietuvos laisvės lygos santykis su LPS. Valstybinės lietuvių kalbos ir tautinės simbolikos įteisėjimas. Istorinės atminties „renesansas“.

Baltijos kelias. Bažnyčios padėties pokyčiai. Ekonominio savarankiškumo idėja. Pasipriešinimas tautiniam atgimimui – „Jedinstvo“. Lietuva ir SSRS liaudies deputatų suvažiavimas. LKP skilimas ir posūkis į tautinį komunizmą. Diasporos veikla, atkuriant nepriklausomybę. LPS užsienio politikos pradmenys. Michailo Gorbačiovo vizitas Lietuvoje. KGB archyvų ir sovietinės kariuomenės statuso klausimas. Rinkimai į Lietuvos SSR AT: aplinkybės, politinės programos, balsavimo eiga, rezultatai. LPS pergalės rinkimuose priežastys. Nepriklausomybės atkūrimo projektai ir jų evoliucija. Kovo 11 aktas ir jo paskelbimas. Algirdas Mykolas Brazauskas, Vytautas Landsbergis, Romualdas Ozolas, Kazimira Danutė Prunskienė.

Sąjūdžio diplomatija. 1989 m. LPS komunikatas su Lenkijos piliečių klubo atstovais. 1989 m. birželio mėn. Sąjūdžio narių delegacijos (Bronislavas Genzelis, Algimantas Čekuolis, K. Prunskienė, R. Ozolas) vizitas Stokholme. Gotlando komunikatas 1989 m. LPS bendradarbiavimas su Latvijos ir Estijos liaudies frontais. Baltijos asamblėja ir jos veikla.

3. Nepriklausomybės atkūrimas ir įtvirtinimas (1990–1993 m.)

Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos-Atkuriamojo Seimo (toliau – AT) rinkimai, sudėtis, veikla. Lietuvos Respublikos Laikinasis pagrindinis įstatymas. Lietuvos Respublikos Konstitucija. Pirmasis atkurtos nepriklausomos Lietuvos valstybės vadovas Vytautas Landsbergis. AT pirmininko pavaduotojai: Bronius Kuzmickas, Kazimieras Motieka, Česlovas Stankevičius. AT sekretorius Liudvikas Sabutis. AT istorijos politika: šventinių ir atmintinų dienų įstatymai 1990–1993 m. Politinių partijų atsikūrimas ir kūrimasis Lietuvoje.

Antivalstybinės jėgos ir pastangos užgniaužti Lietuvos nepriklausomybę. 1991-ieji: sausio tryliktoji, Medininkų žudynės. Bandytas įvykdyti pučą Maskvoje. Lietuvos gyventojų apklausos ir referendumai: gyventojų visuotinė apklausa dėl Lietuvos Respublikos nepriklausomybės, referendumai dėl sovietinės kariuomenės išvedimo ir Lietuvos Respublikos Konstitucijos priėmimo. Sovietų kariuomenės išvedimas.

Tarptautiniai santykiai ir Lietuvos pripažinimas. Lietuvos Respublikos AT pirmininko ir jo pavaduotojų diplomatinė veikla 1990–1992 m. Informacinių centrų užsienyje steigimas, pirmųjų Lietuvos Respublikos įgaliotinių ir ambasadorių paskyrimai Sovietų Sąjungoje, Rusijos Federacijoje, Estijoje, JAV. Egidijus Bičkauskas, Stasys Lozoraitis (jaunesnysis). Užsienio reikalų ministrai – Algirdas Saudargas, Povilas Gylys. Pirmasis Lietuvos Respublikos pripažinimas *de jure*. Rusijos Federacijos ir Sovietų Sąjungos pripažinimai ir jų reikšmė. Diplomacinių santykių su užsienio valstybėmis užmezgimas. Lietuvos priėmimas į Jungtines Tautas. Tarpvalstybinės sutartys su kaimyninėmis šalimis ir bendradarbiavimas su jomis.

Lietuvos ekonominė raida. Ekonominė blokada. Lietuvos grįžimas į rinkos ekonomiką. Nuosavybės grąžinimas ir privatizacijos procesai. Nacionalinės pinigų sistemos kūrimas: laikinieji pinigai (talonai), lito įvedimas. Ekonominiai ir prekybos ryšiai su užsienio šalimis. Siekis rasti alternatyvių strateginių žaliavų tiekimo šaltinių ir būdų. K. Prunskienė, Gediminas Vagnorius, Bronislovas Lubys, Adolfas Šleževičius, Romualdas Visokavičius.

4. Lietuvių išeivija ir jos vaidmuo atkuriant ir įtvirtinant Lietuvos nepriklausomybę (1953–1993)

Lietuvos laisvės byla. Amerikos lietuvių taryba (toliau – ALT), Vyriausiasis Lietuvos išlaisvinimo komitetas, Pasaulio lietuvių bendruomenė (toliau – PLB) nuopelnai ginant Lietuvos laisvės bylą. Lietuvių organizacijų siekiai, veiklos taktika (1975–1991 m.). Leonardas Šimutis, Kazys Bobelis, Mykolas Krupavičius, Antanas Trimakas, Vaclovas Sidzikauskas. KGB veikla prieš lietuvių išeivių organizacijas. Kontroliuojamų ryšių su užsieniu atkūrimas. Lietuvių išeivijos vaidmuo siekiant Lietuvos pripažinimo ir diplomacinių santykių su užsienio šalimis atkūrimo. Lietuvių informacijos centro Niujorke veikla: Gintė Damušytė. Lietuvos diplomatinė tarnyba (toliau – LDT). LDT struktūra 1953–1991 m. LDT šefai Stasys Lozoraitis, Stasys Antanas Bačkis. Pirmosios moterys konsulės – Džozefina Daužvardienė, Marija Kriauciūnas. Lietuvos diplomacinių atstovybių ir konsulatų užsienyje politinė, kultūrinė, informacinė-leidybinė veikla. Povilas Žadeikis, Juozas Kajeckas, S. Lozoraitis (jaunesnysis), Vincas Balickas, Vytautas Dambrava, Anicetas Simutis, Vytautas Čekanauskas.

Iššivijos kultūra ir mokslas. Literatūra. Marius Katiliškis, Algimantas Mackus, Kazys Bradūnas, Henrikas Radauskas, Alfonsas Nyka-Niliūnas, Antanas Škėma, Henrikas Nagys. Kinas. Jonas Mekas. Ruta Lee (Ruta Mary Kilmonis), Čarlzas Bronsonas (Karolis Denisas Bučinskis). Muzika. Vytautas Bacevičius, Jeronimas Kačinskas, Kazimieras Viktoras Banaitis, Darius Lapinskas. Dailė. Vytautas Kazimieras Jonynas, Adomas Galdikas, Kazys Varnelis, Kazimieras Žoromskis, Vytautas Kasiulis. Skulptūra. Antanas Mončys, Vytautas Kašuba, Elena Gaputytė. Fluxus judėjimas ir Jurgis Mačiūnas. Mokslas. Algirdas Julius Greimas, Martynas F. Yčas, Marija Gimbutienė, Vytautas Kavolis, Alfredas Erichas Sennas. Sportas. Vytas Gerulaitis, Johnny Unitas (Jonas Jonaitis).

Šaltiniai ir literatūra

Šaltiniai

1. Bačkis S. A. Lietuvos diplomatinė tarnyba (1940 06 15–1990 03 11). *Istorija*, 1997, t. 36, p. 3–47. Prieiga per internetą: <https://www.vdu.lt/cris/entities/publication/b5b2fdf3-72b9-4f9e-a02b-fa21bb3db8b1/details>
2. Brazauskas A. *Penkeri Prezidento metai: įvykiai, prisiminimai, mintys*. Vilnius, 2000, 2007.
3. *KGB slaptieji archyvai 1954–1991 m.* Sud. K. Burinskaitė, L. Okuličiūtė. Vilnius: LGGRTC, 2011. Prieiga per internetą: https://www.atmintiesknygos.lt/wp-content/uploads/2021/07/2011_kgb_archyvai.pdf
4. Landsbergis V. *Lūžis prie Baltijos*. Vilnius, 1999.
5. *Lietuva 1991 01 13: dokumentai, liudijimai, atgarsiai*. Vilnius, 1991.
6. *Lietuvos ir Lenkijos santykiai 1917–1994. Dokumentų rinkinys*. Sud. V. P. Plečkaitis, J. Widackis. Vilnius: Seimo leidykla „Valstybės žinios“, 1998.
7. *Lietuvos kultūra ideologijos nelaisvėje, 1940–1990*. Sud. J. R. Bagušauskas, A. Streikus. Vilnius: LGGRTC, 2005.
8. *Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos ir Aukščiausiosios Tarybos prezidiumo dokumentų rinkinys I–II d.* Vilnius, 1991.
9. *Lietuvos Respublikos Konstitucija*. Vilnius. (Aktuali redakcija)
10. *Lietuvos Respublikos Laikinasis pagrindinis įstatymas* (Nr. I-14; priimtas 1990 03 11). Prieiga per internetą: <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.45>
11. Ozolas R. *Pirmieji atkurtosios nepriklausomybės metai*. Vilnius: Valstybinis leidybos centras, 1992.
12. Prunskienė K. *Gintarinės ledi išpažintis*. Vilnius: Vaga, 1991.
13. *Sąjūdžio vertybės ir jų likimai*. Sud. A. Buračas, Vilnius, 2013.
14. Sidzikauskas V. *Lietuvos diplomatijos paraštėje*. Vilnius: Vaga, 1994, p. 297–351.

Literatūra

1. *1991-ųjų sausis–rugsėjis: nuo SSRS agresijos iki tarptautinio pripažinimo*. Vilnius: Seimo Leidykla „Valstybės žinios“, 2008.
2. Bagušauskas J. R. *Lietuvos jaunimo pasipriešinimas sovietiniam režimui ir jo slopinimas*. Vilnius: LGGRTC, 1999, p. 58–302.
3. Banionis J. *Lietuvos laisvės byla Vakaruose (1975–1990)*. Vilnius LGGRTC, 2002.
4. Blažytė Baužienė, D., Tamošaitis M., Truska L. *Lietuvos Seimo istorija XX–XXI a. pradžia*. Vilnius: Baltos lankos, 2009, p. 255–334.
5. Gumuliauskas A. *Lietuvos istorija (1795–2009 m.): studijų knyga*. Šiauliai, 2010, p. 350–417.
6. Jonušauskas L. *Likimo vedami. Lietuvos diplomatinės tarnybos egzilyje veikla (1940–1991)*. Vilnius: LGGRTC, 2003, p. 134–154; 195–362.
7. Kašauskienė V. *Lietuvos Respublikos Vyriausybės: jų kaita ir veiklos bruožai. 1990–2007*. Vilnius, 2007.
8. Krupavičius A., Lukošaitis A. ir kt. *Lietuvos politinė sistema: sąranga ir raida*. Kaunas, 2004.

9. Laurinavičius Č., Sirutavičius V., *Lietuvos istorija. Sąjūdis: nuo „Persitvarkymo“ iki Kovo 11-osios*, t. XII, dalis I, Vilnius, 2008.
10. *Lietuva 1940–1990: okupuotos Lietuvos istorija*. 2-as pataisytas ir papild. leid. Vilnius: LGGRTC, 2007.
11. *Lietuvos suvereniteto atkūrimas 1998–1991 metais*. Sudarė A. Anušauskas. Vilnius, 2000.
12. Lieven A. *Pabaltijo revoliucija: Estija, Latvija, Lietuva – kelias į nepriklausomybę*. Vilnius: Baltos lankos, 1995.
13. Petraitytė-Briedienė A. *Tylieji priesaikos riteriai. Lietuvos pasiuntinybė Vašingtone Šaltojo karo metais*. Kaunas, VDU; Vilnius: Versus aureus 2014. Prieiga per internetą: <https://etalpykla.lituanistika.lt/fedora/objects/LT-LDB-0001:B.03~2014~1489328020510/datastreams/DS.001.0.01.BOOK/content>.
14. Senn A. E. *Bundanti Lietuva*. Vilnius, 1992.
15. Stankevičius P. *Lietuvos pramonės transformacijos ir jų socialinės ekonominės pasekmės*. Vilnius: VPU leidykla, 2009, p. 282–389.
16. Tininis V. *Sovietinė Lietuva ir jos veikėjai*. Vilnius: Enciklopedija, 1994.
17. Venclova T. *Lietuvos istorija visiems, t. II*. Vilnius: R. Paknio leidykla, 2019.

Į šalių ir literatūros sąrašus dėl objektyvių priežasčių neįtrauktos pozicijos, kurias savarankiškai gali pasitelkti kiekvienas olimpiados dalyvis: mokykliniai istorijos vadovėliai, akademinės Lietuvos istorijos sintezės, kiti moksliniai veikalai, interneto resursai, enciklopediniai leidiniai.

Programos rengėjai

1. Vyriausioji istorikė dr. **Sandra Grigaravičiūtė** (LGGRTC Okupacinių režimų veiklos tyrimų ir viešinimo skyrius).
2. Istorijos mokytojas ekspertas **Saulius Jurkevičius** (Vilniaus licėjaus direktorius).
3. Istorijos mokytojas ekspertas, dr. **Deimantas Karvelis** (Vilniaus Simono Daukanto gimnazija; Vilniaus Saulės privati gimnazija; LIMA narys).
4. Istorijos mokytojas metodininkas **Robertas Ramanuskas** (Vilniaus Užupio gimnazija; LIMA tarybos narys).
5. Istorijos mokytoja ekspertė **Žaneta Vaškevičienė** (Vilniaus Žvėryno gimnazijos direktorė, LIMA tarybos pirmininko pavaduotoja).